

संस्कृतम् (प्रथमं प्रश्नपत्रम्)
(साहित्यम्)

0000105

SANSKRIT (Paper I)
(LITERATURE)

समयः होरात्रयम् (घंटा-त्रयम्)
Time Allowed : Three Hours

पूर्णांकः 250
Maximum Marks : 250

प्रश्नपत्र-संबन्धिताः विशेषनिर्देशाः

कृपया प्रश्नोत्तरलेखनपूर्वं निम्नलिखितनिर्देशाः सावधानतया पठनीया:

खण्डद्वयेषु विभाजिताः अष्ट-प्रश्नाः ।

परीक्षार्थिभिः पञ्चैव प्रश्नाः समाधेयाः ।

प्रश्नसंख्या 1 तथा 5 अनिवार्ये । शेषप्रश्नेषु त्रयाणां समाधानं प्रदेयम् । तत्र प्रत्येकखंडात् एकम् अवश्यं करणीयम् ।

प्रत्येक-प्रश्नस्य तस्य भागस्य च अड़काः तत्रैव निर्दिष्टाः ।

प्रश्नसंख्या 1, 5 तथा 8 संस्कृतभाषयैव समाधेयाः । शेष-प्रश्नानां समाधानं यथेच्छं संस्कृतभाषया अथवा परीक्षासमित्या स्वीकृत-भाषया करणीयम् ।

संस्कृतभाषा देवनागरी-लिप्यामेव लेखनीया ।

प्रश्नोत्तरस्य शब्दसीमा यदि निर्धारिता तर्हि सा सीमा पालनीया ।

प्रश्नक्रमानुसारमेव क्रमेण प्रश्नोत्तराणि प्रदेयानि । यदि उत्तरपुस्तिकायां कोपि पृष्ठः रिक्तः (अलिखितः) स्यात् तर्हि तत्र स्पष्टरूपेण अनुलोम-विलोमरेखा (X) विधेया ।

अंशतः प्रदत्तं प्रश्नोत्तरमपि संपूर्णप्रश्नोत्तरवत् भवेत् ।

QUESTION PAPER SPECIFIC INSTRUCTIONS

Please read each of the following instructions carefully before attempting questions :

There are EIGHT questions divided in TWO SECTIONS.

Candidate has to attempt FIVE questions in all.

Question Nos. 1 and 5 are compulsory and out of the remaining, THREE are to be attempted choosing at least ONE question from each Section.

The number of marks carried by a question/part is indicated against it.

Question Nos. 1, 5 and 8 must be answered in SANSKRIT and the remaining questions must be answered either in SANSKRIT or in the medium authorized in the Admission Certificate. Answer written in SANSKRIT must be in Devanagari script.

Word limit in questions, wherever specified, should be adhered to.

Attempts of questions shall be counted in sequential order. Unless struck off, attempt of a question shall be counted even if attempted partly. Any page or portion of the page left blank in the Question-cum-Answer Booklet must be clearly struck off.

खण्डः 'A' SECTION 'A'

1. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः ।

Answer all of the following : (To be written in Sanskrit language)

1.(a) अधोनिर्दिष्टाः सर्वे प्रश्नाः संस्कृतभाषया एव 2-3 पंक्तिषु समाधेयाः —

$1 \times 10 = 10$

(i) 'लृ, ज, न'— वर्णानाम् उच्चारणस्थानानि लेख्यानि ।

(ii) ऊष्मवर्णः के ?

(iii) 'खय्'— प्रत्याहारान्तर्गताः वर्णाः लेखनीयाः ।

(iv) का 'संहिता'-संज्ञा ? (सूत्रं देयम्)

(v) 'रवावुदिते'— सूत्रोल्लेखपूर्वकं सन्धिविच्छेदः कार्यः ।

(vi) 'यदि + अपि'— सूत्रोल्लेखपुरस्सरं सन्धिकार्यं विधेयम् ।

(vii) 'दिक् + नागः'— सूत्रोल्लेखपुरस्सरं सन्धिकार्यं विधेयम् ।

(viii) 'पुरुषः सिंह इव'— समासनामोल्लेखपूर्वकं समासो विधीयताम् ।

(ix) 'एकोनः'— विग्रहपूर्वकं समास-नाम लिखत ।

(x) 'समवेता जना दुर्गाप्रतिमां पश्यन्ति'— वाच्यपरिवर्तनं क्रियताम् ।

1.(b) अधस्तनेषु वाक्येषु रेखांडिकतपदानां विभक्तिप्रयोगस्य औचित्यं सूत्रोल्लेखपुरस्सरं संस्कृतभाषया

3-4 पंक्तिषु निर्णयम् —

$2 \times 5 = 10$

(i) तण्डुलानोदनं पचति ।

(ii) अक्षणा काणोऽयमायाति ।

(iii) मातुर्निलीयते कृष्णः ।

(iv) अर्थस्य हेतोर्वसति ।

(v) छात्रेषु मैत्रः पटुः ।

1.(c) अधोलिखितानां सूत्राणाम् अर्थोदाहरणानि संस्कृतेन 3-4 पंक्तिषु लेख्यानि —

$2 \times 5 = 10$

(i) अदर्शनं लोपः ।

(ii) सुस्पिङ्गन्तं पदम् ।

(iii) वृद्धिरादैच् ।

(iv) अतिरतिक्रमणे च ।

(v) भीत्रार्थानां भयहेतुः ।

1.(d) का अपश्रुतिः ? संस्कृते अपश्रुतीनां प्रयोगवैशिष्ट्यं सोदाहरणं संस्कृतेन निरूपणीयम् ।

(150 शब्दपरिमितम्) 10

1.(e) किं नाम चम्पूकाव्यम् ? कस्याप्येकस्य चम्पूकाव्यस्य वैशिष्ट्यं संस्कृतेन विचार्यताम् ।

(150 शब्दपरिमितम्) 10

2. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः —
 Answer all of the following : —
- 2.(a) नामपद-क्रियापदयोः रूपप्रयोगवैचित्रमवलम्ब्य वैदिकसंस्कृतस्य प्रकृतिः वर्ण्यताम् ।
 (200 शब्दपरिमितम्)
 Describe the nature of Vedic Sanskrit on the basis of the distinctive usage of the noun and verb word-forms.
 (200 words) 15
- 2.(b) लौकिकसंस्कृतस्य प्रमुखाः विशेषताः विचार्यताम् ।
 (200 शब्दपरिमितम्)
 Bring forth the main characteristics of the Classical Sanskrit.
 (200 words) 15
- 2.(c) भाषाविज्ञानदृशा संस्कृतस्य महत्त्वं निरूप्यताम् ।
 (250 शब्दपरिमितम्)
 Discuss the importance of Sanskrit with regard to the Linguistics.
 (250 words) 20
3. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः —
 Answer all of the following : —
- 3.(a) ‘वाक्यं रसात्मकं काव्यम्’ — अस्य भावार्थः सोपपत्तिकं सोदाहरणं विशदीकरणीयः ।
 (200 शब्दपरिमितम्)
 Examine critically with illustrations the meaning of ‘वाक्यं रसात्मकं काव्यम्’.
 (200 words) 15
- 3.(b) काव्यात्मविषये संस्कृतकाव्यशास्त्रे कति सम्प्रदायाः सन्ति ? तद्विचारचर्चा संक्षेपेण विधीयताम् ।
 (200 शब्दपरिमितम्)
 How many schools are there in Sanskrit poetics regarding soul of poetry ? Discuss them briefly.
 (200 words) 15
- 3.(c) ‘कादम्बरी-रसभरेण समस्त एव ...’ — भणितिरियं सोदाहरणं समीक्ष्यताम् ।
 (150 शब्दपरिमितम्)
 Elucidate with illustrations the saying : ‘कादम्बरी-रसभरेण समस्त एव ...’.
 (150 words) 10
- 3.(d) अभिज्ञानशाकुन्तलस्य चतुर्थाङ्कस्य किं तद् वैशिष्ट्यं येनासौ श्रेष्ठोऽङ्कः स्वीक्रियते ? संक्षेपेण विचार्यताम् ।
 (150 शब्दपरिमितम्)
 What is the distinction of the fourth act of Abhijñānaśākuntala, by which it is called the best act ? Discuss briefly.
 (150 words) 10
4. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः —
 Answer all of the following : —
- 4.(a) ‘भारतामृतसर्वस्वं गीता’ — भणितिरियं सोदाहरणं समीक्ष्यताम् ।
 (250 शब्दपरिमितम्)
 Explain with illustrations the saying — ‘भारतामृतसर्वस्वं गीता’.
 (250 words) 20

- 4.(b) केचित्तु वदन्ति 'माघे सन्ति त्रयो गुणः'। किमौचित्यमस्य कथनस्य ? विचार्यताम् ।
 (200 शब्दपरिमितम्)
 Some state 'माघे सन्ति त्रयो गुणः'. What is the propriety of this statement ? Discuss.
 (200 words) 15
- 4.(c) कैश्चिदालोचकैः 'मेघदूतं प्रकृते: चित्रवीथी अस्ति' इति उक्तम् ।
 अस्य कथनस्य किं तात्पर्यमिति सोदाहरणं समीक्ष्यताम् ।
 (200 शब्दपरिमितम्)
 Some critics have stated 'Meghadūta is the picture-gallery of Nature'. What is the meaning of this statement ? Discuss with examples.
 (200 words) 15

खण्डः 'B' SECTION 'B'

5. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः संस्कृतभाषया समाधेयाः । (150 शब्दपरिमितम्)
 Answer all of the following : (To be written in Sanskrit language) (150 words)
- 5.(a) 'अर्थ एवैकः पुरुषार्थः'— इति विषयमधिकृत्य निबन्धमेकं संस्कृतेन विरचयत । 10
 5.(b) 'चातुर्वर्ण्य मया सृष्टं गुणकर्मविभागशः'— इति वचनं सोदाहरणं संस्कृतेन समीक्ष्यताम् । 10
 5.(c) 'अयमात्मा ब्रह्म' — इत्यौपनिषदिकवचनं सम्यक्तया निरूप्य 'अद्वैत'-वेदान्तमतं संस्कृतेन प्रस्तूयताम् । 10
 5.(d) 'नास्ति योगसमं बलम्' — इति कथनं वैशद्येन संस्कृतभाषया विवेच्यताम् । 10
 5.(e) 'वेदस्य हि षट्स्वज्ञेषु ज्योतिषमन्यतमम्'— इति विषयमवलम्ब्य निबन्धमेकं संस्कृतेन विलिखत । 10
6. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः —
 Answer all of the following : —
- 6.(a) प्राचीनभारते सङ्गीतकलायाः विकासस्य रूपरेखा चित्रणीया । (250 शब्दपरिमितम्)
 Sketch an outline of the development of the musical art in ancient India.
 (250 words) 20
- 6.(b) 'मानाधीना मेयसिद्धिः' — इति न्यायेन न्यायदर्शने प्रमाणव्यवस्थां विशदयत ।
 (200 शब्दपरिमितम्)
 Elucidate the doctrine of Pramāna in Nyāya philosophy according to the nyāya.
 'मानाधीना मेयसिद्धिः'. (200 words) 15
- 6.(c) 'चोदनालक्षणोऽर्थो धर्मः' सूत्रमिदं मीमांसामतानुसारं विविच्यताम् । (200 शब्दपरिमितम्)
 Explain the sūtra 'चोदनालक्षणोऽर्थो धर्मः' according to the theory of Mīmāṃsā.
 (200 words) 15

7. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः —

Answer all of the following : —

7.(a) वास्तुशास्त्र-विज्ञानक्षेत्रे किं प्राचीनयुगमतिशेते वर्तमानयुगम् ? सुषु प्रिलप्पताम् ।

(200 शब्दपरिमितम्)

Does the modern age surpass the old age in the sphere of architecture ? Examine properly. (200 words) 15

7.(b) ‘चैतन्यविशिष्टदेह एवात्मा’ — इत्येतद् चार्वाकमतं विशदयत । (150 शब्दपरिमितम्)

Clarify the opinion of the Cārvāka philosophy on ‘चैतन्यविशिष्टदेह एवात्मा’.

(150 words) 10

7.(c) भारतीयदर्शने कारण-कार्यभावमाश्रित्य निबन्धमेकं विलिखत । (200 शब्दपरिमितम्)

Write an essay on the cause and effect (कारण-कार्य) theory in Indian philosophy. (200 words) 15

7.(d) वैशेषिकदर्शनाभिमतस्य ‘विशेष’-पदार्थस्य स्वरूपं प्रदर्श्य दर्शनक्षेत्रे तस्योपयोगित्वं निर्णयम् ।

(150 शब्दपरिमितम्)

Shed a light on the ‘Viśeṣa’ substance in accordance with the Vaiśeṣika philosophy and judge its utility in the field of philosophy. (150 words) 10

8. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः —

Answer all of the following : (To be written in Sanskrit language)

8.(a) अधोलिखित-सन्दर्भ सम्यगवधार्य तदधस्तात् पृष्ठानां प्रश्नानामुत्तरं देवनागरीलिप्यां स्वेन संस्कृतेन दीयताम् । प्रत्येकमुत्तरं 3-4 पंक्तिषु भवेत् — $5 \times 5 = 25$

‘समाज’-इत्येतत् पदमात्मनि नितान्तव्यापकमर्थं निधाय पदजगति संशोभते । सर्व एव मानवीयाः सम्बन्धाः संस्थाश्च ‘समाज’-इत्येतेन नामधेयेन व्यवहित्यन्ते । न मनुष्योऽस्ति प्रकृत्योपरतानुरागी । सः स्वजीवनं गोपायितुं स्वभावनावलिं तोषयितुं स्वव्यक्तित्वञ्च संवर्द्धयितुं समाजमध्यास्ते । जनुरारभ्योपरामपर्यन्तं स्वकीयं प्रत्येकमभिलाषं पूर्यितुं परमालम्बते सः । नैतदिह विस्मरणीयं यत् स एव मानवसमवायः ‘समाज’-इत्येतां संज्ञां भजते यत्र सौहृदमय-शान्ति-शुचिजीवन-यापनानुरागो जागर्ति । न चाकस्मादेव सज्जातो जनसंमर्दः कदापि ‘समाज’-इत्यभिधीयते । समाजस्योदभवस्तु तदा जायते यदा विशाले जननिवहे पारस्परिकसहयोगपूर्वक-जीवनवहनकामनासंघर्षशून्यप्रेमपूतजीवन-दिदृक्षा समोदं समुत्थिता भवति । मनुष्यस्य प्रकृतिरेवास्तीदृशी यत् सा शान्तिं मृगयते; आनन्दमन्विष्यति; न सा एकाकितायां रमते; न तस्यै विविक्तता रोचते । अतः पारस्परिकस्नेह-सहानुभूतिमयजीवनोज्ज्वलजनसमुदाय एव ‘समाज’-शब्दस्य भवति वाच्योऽर्थः ।

(i) कोऽयं समाजः ?

(ii) मनुष्यः किमर्थं समाजमध्यास्ते ?

(iii) कोऽयं मानवसमवायः ‘समाज’-इत्येनां संज्ञां भजते ?

(iv) समाजस्योदभवः कदा जायते ?

(v) मनुष्यस्य प्रकृतिः कीदृशी अस्ति ?

8.(b) अधोलिखित-सन्दर्भ सम्यगवधार्य तदधस्तात् पृष्ठानां प्रश्नानामुत्तरं देवनागरी-लिप्यां स्वेन संस्कृतेन
दीयताम् । प्रत्येकमुत्तरं 3-4 पंक्तिषु भवेत् — 5×5=25

भारतीयदर्शनसाहित्ये सन्ति त्रयः प्रस्थानग्रन्थाः । ते वेदान् अवलम्बमाना मानवजीवनस्य चरमं लक्ष्यं
तत्प्राप्तिसाधनञ्चोपदिशन्ति । भारतीयविचारशास्त्रस्य श्रेष्ठोपजीव्यग्रन्थत्वात् उपनिषदः प्रस्थानत्रयां
प्रथमप्रस्थानत्वेन गृह्यन्ते । उपनिषदः पराविद्येतिपदेन व्यपदिश्यन्ते । ‘ब्रह्मविद्या’-इत्येतया अपरया
च संज्ञया सुविदितास्ता विदुषां संसारे । तासु महर्षयः आध्यात्मिक्या विद्याया गूढतमानां रहस्यानां
विशदतया विचारं कुर्वण्डः प्राप्यन्ते । श्रीमद्भगवद्गीता द्वितीयं प्रस्थानमिति कथ्यते । सा श्लोकानां
सप्तशत्या निःश्रेयसाधिगमनस्योपायान् सुबोधायां भाषायामभिव्यनक्ति । बादरायणप्रणीतं ब्रह्मसूत्रं
तृतीयप्रस्थानमस्ति । तत्र आपाततो विरोधिभूतानामुपनिषद्वाक्यानां समन्वयस्तथा कृतो येन ज्ञातं
स्यात् तेषां सर्वेषामपि वाक्यानां ब्रह्मनिष्ठत्वमथ च तत्र तार्किकाणां युक्तयोऽपि प्राबल्येन निराकृताः
सन्ति ।

- (i) भारतीयदर्शनसाहित्ये कति प्रस्थानग्रन्थाः ? के च ते ? कश्च तेषाम् उपदेशः ?
  - (ii) किं पराविद्येतिपदेन व्यपदिश्यते ? का चाऽपरा संज्ञा ?
  - (iii) गीतायां कति श्लोकाः ? कश्च तेषां वर्णविषयः ?
  - (iv) बादरायणप्रणीतब्रह्मसूत्रे किं वर्णितमस्ति ?
  - (v) को वर्णविषय उपनिषदाम् ?
-